

Suriyeli Öğrencilerle Çalışan Psikolojik Danışmanların Yaşadıkları Sorunlar ve Bu Sorunlara İlişkin Uyguladıkları Çözüm Yollarının İncelenmesi¹

Examining the Problems Faced by the Psychological Counsellors Who Work with the Syrian Children and the Solutions Applied to Encounter the Problems

Selçuk Akay²

Zeynep Hamamcı³

Mahmut Kurt⁴

Öz

Bu araştırmanın amacı: Suriyeli öğrencilerle çalışan psikolojik danışmanların yaşadıkları sorunlar ve bu sorunlara ilişkin uyguladıkları çözüm yollarının incelenmesidir. Nitel araştırma deseni kullanılarak tasarlanan bu araştırmada veriler, yüz yüze görüşme yoluyla uzman görüşü eşliğinde geliştirilen yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılarak elde edilmiştir. Çalışma grubu, Gaziantep ili Şahinbey ve Şehitkâmil ilçelerinde, Milli Eğitim Bakanlığına bağlı merkezi okulların farklı düzeylerinde görev yapan, yaşları 23-52 arasında değişen 32 psikolojik danışmandan oluşmuştur. Çalışma grubunun belirlenmesinde amaçlı örneklem yöntemlerinden biri olan ölçüt örneklemeden yararlanılmıştır. Görüşmeler sonucunda elde edilen veriler nitel araştırma yöntemleri doğrultusunda kodlanarak içerik analizine tabii tutulmuştur. Araştırmada psikolojik danışmanların yarısından fazlası, Suriyeli öğrencilerin buldukları okula uyum sağlamakta ciddi sorunlar yaşadıklarını belirtmişlerdir. Karşılaşılan sorunlardan en önemlisi dil problemidir. Dil problemi Suriyeli öğrencilerin bulunduğu okula uyum sağlamada zorluklar yaşamasına, kendilerini ifade ederken şiddete başvurmalarına, akademik başarıda yetersizliğe, kendi kültüründen arkadaşlarıyla gruplaşmalarına yol açmaktadır. Katılımcılar, çözüm önerisi olarak çoğu soruna temel oluşturan dil probleminin çözülmesi ve psikolojik danışmanlara uygulamaya dönük travma eğitiminin verilmesi gerektiğini vurgulamışlardır.

Anahtar Kelimeler: Suriyeli öğrenciler, psikolojik danışman, eğitim sorunları

Abstract

The objective of this research is to find out the complications faced by the psychological consultants working on the Syrian children and to investigate the solutions to those problems. This research is designed in a qualitative pattern by interviewing the experts in this field and using the forms that are prepared in association with the expert reviews. The study group was based on 32 psychological consultants within an age group of 23-52 years old, who were working in different levels at the schools tied to the Ministry of National Education in the Şahinbey and Şehitkamil districts of Gaziantep province. One of the methods of the purposive sampling was used to determine the working group. The data obtained as a result of the interviews were coded in the direction of qualitative research methods and subjected to content analysis. According to the findings of the study, more than half of the psychological consultants reported to face troubles in order to adapt in the schools which have Syrian students. The most important complication they faced was language problem. Because of this language barrier the students find it difficult to adapt in their current schools, abuse others while expressing themselves, experience more academic failure, make groups with students from their own culture. In order to solve these problems, the participants suggested on focusing to solve the basic language problem and application of psychological counselling-based trauma education.

Keywords: Surian students, psychological counsellors, education problems

Giriş

Göç, “bir kişinin veya bir grup insanın uluslararası bir sınırı geçerek veya bir devlet içinde bir yerden başka bir yere gitmesi” olarak tanımlanmakta ve süresi, yapısı ve nedenine

¹ Bu çalışma, 23-25 Ağustos 2017 tarihleri arasında Akdeniz Üniversitesi’nde düzenlenen 14. Ulusal PDR Öğrencileri Kongresi’nde sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

² Lisans Öğrencisi, Gaziantep Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik Bölümü, Gaziantep, akay.selcuk@yandex.com

³ Prof. Dr., Gaziantep Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik Bölümü, Gaziantep, hamamci@gantep.edu.tr

⁴ Lisans Öğrencisi, Gaziantep Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik Bölümü, Gaziantep, kurtmhmt33@gmail.com

bakılmaksızın insanların yer değiştirmesi sonucunu doğuran nüfus hareketleri bu kapsama dhl edilmektedir. Söz konusu yer değiştirme hareketleri gönüllü ya da zorunlu sebeplerle gerçekleşebilmektedir. Silahlı çatışmalar, doğal afetler, siyasi veya ekonomik sebeplerle milyonlarca insan doğup büyüdüğü toprakları terk etmektedir (Akt. GGM, 2015).

Suriye’de Mart 2011’de başlayan iç savaş sonucu sayıları milyonları bulan Suriyeli, savaşın getirdiği olumsuz yaşam koşulları, hayatta kalma endişesi, gelecek kaygısı gibi nedenlerle farklı ülkelere göç etmek zorunda kalmıştır (Uzun ve Bütün, 2016). Türkiye bu ülkelerden biridir. Türkiye’nin açık kapı politikası 3.5 milyondan fazla (GGM, 2018) Suriyeli’nin Türkiye’ye sığınmasına neden olmuştur. Göç İdaresi Genel Müdürlüğü verilerine göre, 24 Mayıs 2018 itibarıyla kamp içinde ve dışında Türkiye’de toplam 3 milyon 589 bin 384 Suriye vatandaşı bulunmaktadır. Bunların 215 bin 665’i AFAD tarafından 10 ilde kurulan 26 barınma merkezinde, geri kalan 3 milyon 373 bin 719’u geçici barınma merkezleri dışında yaşamaktadır. Gaziantep’te ise toplamda 384 bin 737 Suriye vatandaşı bulunmaktadır. Bunların 23 bin 762’si AFAD tarafından kurulan (5 adet) geçici barınma merkezinde, geri kalan 360 bin 975’i ise kamp dışında yaşamını sürdürmektedir (AFAD, 2018).

UNICEF (2018), Türkiye İnsani Durum Raporuna göre, Türkiye’de 18 yaş altında bulunan Suriyeli ocukların sayısı 1 milyon 646 bin 164’tür. Bunların 494 bin 607’si okul çağına gelmemiş, henüz 5 yaşını doldurmayan çocuklardan oluşmaktadır. Okul ağında olan ancak herhangi bir okula kaydı bulunmayan Suriyeli ocukların sayısı ise 350 binin üzerinde olduğu tahmin edilmektedir. Okul ağında olup kamp içi ve kamp dışı bir kuruma formal kaydı olan Suriyeli ocukların sayısı 568,491’dir.

Gn nedenleri, nereye g edildiği, g edilen yerde yaşanacak süre, g ederken yaşanan duygular ve terk edilen yerde geride kalanlar, g edilen yere uyum süreçleri ve orada yaşananlar “göçmen olarak adlandırılan bireylerin” psikolojik sağlığı üzerinde etkilidir. Yer değiştirme sürecinde kişi çok duyarlı bir dönem yaşayabilir. Terk ettiği, geride bıraktığı her Şeyi en iyi yönleriyle anımsar ve zler. Yeni arkadaşlar edinmekten kaçınabilir. Yeni ortamın getirdiği olanakları fark edemeyebilir. Yaşadığı sosyal izolasyon nedeniyle doyurucu sosyal ilişkiler kuramayabilir (Erol ve Ersever, 2014). Aileleriyle birlikte farklı ülkelere göç eden çocuklar bu durumdan en çok etkilenen kesimi oluşturmaktadır. Türkiye’ye sığınan çocukların geleceklerinin bu kargaşadan en az Şekilde etkilenmesi için çeşitli önlemler alınmaktadır. Bu önlemlerden bir tanesi de bu çocukların çeşitli eğitim kurumlarında eğitimlerine devam edebilmesi için imkn tanınmasıdır (Uzun ve Bütün, 2016).

Türkiye’nin 2011-2012 yıllarında, Suriyeli sığınmacıların kısa sürede geri dönecekleri varsayımıyla syem ve politika geliştirdiği görülmektedir. Ancak sürecin uzaması ve belirsizlik içerisine girmesi ve de sayının Türkiye’nin kabul edilebilir olarak açıkladığı rakamların çok üzerine çıkmasıyla daha kalıcı ve sürdürülebilir çözümler üretme yoluna gidilmeye başlanmıştır (Seydi, 2014). Özellikle okullar sığınmacıların yaşadıkları topluma uyum sağlama sürecinde ve onlarda aidiyet duygusu geliştirmede önemli bir rol oynamaktadır (Akt. Taylor & Sidhu, 2012). Eğitimin sığınmacı çocukların psikolojik uyumları için de çok önemli olduğu belirtmektedir (McBrien, 2005). Bu kapsamda MEB (2014), Yabancılar Yönelik Eğitim-ğretim Hizmetleri Genelgesi ve MEB (2015), 2015-2019 Stratejik Planında Suriyeli ocukların, devlet okullarında, Suriyelilere yönelik olarak oluşturulmuş kamp içi ve kamp dışı Geçici Eğitim Merkezlerinde (GEM), Suriyelilerin açtığı özel okullarda eğitim hizmeti almasını sağlamıştır.

Türkiye’deki STK’ların, Sosyal Hizmet Kurumlarının ve Psikiyatrist Derneklerinin Suriyeli mültecilere psikososyal anlamda destek sağladığı bilinmektedir (Türk, 2016). Ancak Suriyeli mültecilerin büyük bir kısmını çocuklar ve ergenler oluşturmaktadır. Şu an Geçici

Eğitim Merkezleri, Suriyelilerin açtıkları özel okullar ve devlet okulları aracılığıyla Suriyeli mülteci çocukların bir kısmına eğitim verilmektedir.

Özellikle okula başlayan sığınmacı çocukların topluma ve okula uyum sürecinde okulda çalışan öğretmenler ve psikolojik danışmanlar olmak üzere tüm okul personeline ciddi rol ve sorumluluklar düşmektedir. Psikolojik danışmanlar sığınmacılara yönelik ruh sağlığını geliştirici önlemler alarak, programlar geliştirerek, uygulamalar yaparak katkıda bulunabilir. Danışmanlar sınıf içi rehberlik etkinlikleri, küçük grup rehberliği çalışmaları yaparak ya da bireysel danışma sunarak sığınmacı çocuklara yardım edebilir (Kopala, Esquivel & Baptiste, 1994). Ancak bu rol ve sorumlulukların yerine getirilebilmesi için mültecilerde kültürel uyum süreci ve travma bilgisi, çok kültürü psikolojik danışma ve hak savunuculuğu yeterlikleri başta olmak üzere okul psikolojik danışmanının bir çok yeterliliğe sahip olmasını gerektirmektedir (Kağnıcı, 2017). Kültürlerarası psikolojik danışman'ın asgari düzeyde sahip olması gereken üç temel yeterlikler literatürde a) kendi değerleri, varsayımları ve önyargılarının farkında olmak, b) farklı kültürlere mensup danışmanların dünya görüşlerini anlamak ve c) farklı müdahale yöntemleri ve tekniklerini uygulamak olarak belirtilmektedir (Akt. Bektaş, 2006). Bu yeterlilikler mültecilere gereken desteğin sağlanması açısından oldukça önemlidir. Ancak, lkemizde psikolojik danışmanlar lisans programlarında kültüre dayalı psikolojik danışma başta olmak üzere, konuyla ilgili yeterli sayıda ders alamadıklarından bu yeterliliklere sahip olmadan mezun olmaktadır. Hizmet içi eğimlerle bu yeterliliğin sağlanacağı düşünüldüğünde; okullarda çalışan psikolojik danışmanların, Suriyeli mülteci öğrencilere etkin psikolojik danışma ve rehberlik hizmetleri sunabilmek amacıyla, Suriyeli mülteci öğrencilere psikolojik danışma ve rehberlik hizmetini sunarken yaşadıkları sorunların tespit edilmesi, ileride psikolojik danışmanlara verilecek hizmet içi eğitimlerin içeriğinin belirlenmesi açısından önemlidir. Bu sebeple bu çalışmada, Gaziantep ilindeki Suriyeli öğrencilerle çalışan psikolojik danışmanların karşılaştıkları sorunlar ve bu sorunlara ilişkin çözüm yollarının incelenmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

1. Suriyeli ğrencilere sunulan psikolojik danışma ve rehberlik hizmetleri nelerdir?
2. Psikolojik danışmanlar, psikolojik danışma ve rehberlik hizmetleri sunarken en çok hangi sorunlarla karşılaşılıyorlar?
3. Psikolojik danışmanların Suriyeli öğrencilerle çalışırken en çok karşılaştıkları ğrenci sorunları nelerdir?
4. Psikolojik danışmanların karşılaştıkları sorunlarla baş edebilmek için çözüm nerileri nelerdir?

Yöntem

Araştırmanın Deseni

Bu çalışmada nitel araştırma desenlerinden olgu bilim kullanılmıştır. Nitel araştırma, gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik bir sürecin izlendiği araştırma türüdür. Olgu bilim deseni, farkında olduğumuz ancak derinlemesine ve ayrıntılı bir anlayışa sahip olmadığımız olgulara odaklanmaktadır. Olgu bilim araştırmalarında veri kaynakları araştırmanın odaklandığı olguyu yaşayan ve bu olguyu dışa vurabilecek veya yansıtabilecek bireyler ya da gruplardır (Yıldırım ve şimşek, 2006). Bu araştırmada Suriyeli ğrencilere verilen rehberlik ve psikolojik danışma hizmetlerinde karşılaşılan sorunlar ve bu sorunlara ilişkin çözüm yolları okul psikolojik danışmanlarının algılarına göre incelenmiştir.

Çalışma Grubu

Nitel araştırmalarda örneklemin amacı, bir olguyu netleştirebilecek ve derinleştirebilecek olan belirli bir olgu ya da olayı elde etmektir. Bütün dikkatler incelenecek konunun süreçleri hakkında bilgi toplamaya elverişli örneği bulmaya odaklanır. Başka bir deyişle temsil gücünden çok, örneğin araştırma konusu ile olan ilgisi dikkate alınır (İslamoğlu, 2009). Çalışma grubunun belirlenmesinde amaçlı örnekleme yöntemlerinden biri olan ölçüt örneklemeden yararlanılmıştır (Patton, 2002). Bu örnekleme yöntemindeki temel anlayış, önceden belirlenmiş bir dizi ölçütü karşılayan bütün durumların çalışılmasıdır (Yıldırım ve Şimşek, 2006). Çalışma grubunun seçiminde Suriyeli öğrencilerin çoğunlukta olduğu, psikolojik danışmanların en az bir yıl görev aldığı okullar ve psikolojik danışmanların Suriyeli öğrencilerle en az bir yıl boyunca çalışıyor olması ölçüt olarak belirlenmiştir. Araştırma kapsamında Gaziantep ili Şahinbey ve Şehitkamil ilçelerinde Milli Eğitim Bakanlığına bağlı okulların farklı düzeylerinde görev yapan, yaşları 23-52 arasında değişen ve yaş ortalamaları 28,6 olan (SS=6.05), 32 psikolojik danışman ile görüşme yapılmıştır. Çalışma grubunun demografik bilgi dağılımı Tablo 1’de belirtilmiştir.

Tablo 1: Çalışma Grubunun Demografik Bilgi Dağılımı

Kategoriler	Alt Kategoriler	n	%
Yaş	20-30	23	71,9
	30-40	8	25
	40 ve üstü	1	3,1
Cinsiyet	Kadın	22	68,7
	Erkek	10	31,3
Çalıştığı okul düzeyi	İlkokul	21	65,6
	Ortaokul	6	18,8
	Lise	5	15,6
Travma ve göç eğitimi alma durumu	Evet	3	9,3
	Hayır	29	90,7

Tablo 1’de görüldüğü gibi görüşme yapılan psikolojik danışmanların % 71,3’ü 20-30 yaş arasında, % 25’i 30-40 yaş arasında ve % 3,1’i 40 yaş ve üstündedir. Psikolojik danışmanların % 68’i kadın, % 31,3’ü erkektir. İlkokulda görev yapanlar % 65,6, ortaokulda % 18,8, lisede ise % 15,6’dır. Psikolojik danışmanların % 90,7’si travma ve göç eğitimi almadığını belirtirken, % 9,3’ü bu eğitimi aldığını ifade etmiştir.

Tabloya ek olarak okullardaki psikolojik danışman sayısının ortalaması 2,91 iken (SS=1,11), okullarda en az 1, en fazla 5 psikolojik danışman bulunmaktadır. Psikolojik danışmanların okulda çalıştığı sürelerin ortalaması 2,34 yıl iken (SS=1,45), bu süre en az 1, en fazla 8 yıldır. Psikolojik danışmanların Suriyeli öğrencilerle ilgilendiği sürelerin ortalaması 1,56 yıl iken (SS=,87), bu süre en az 1, en fazla 4 yıldır. Okuldaki öğrenci sayısının ortalaması 108,94 iken (SS=121,18) okullarda en az öğrenci sayısı 14, en fazla öğrenci sayısı ise 500’dür.

Veri Toplama Aracı

Yapılan araştırmanın içeriğini oluşturan veriler, fenomenolojik araştırmalarda başlıca veri toplama aracı olan görüşme tekniği ile elde edilmiştir (Yıldırım ve Şimşek, 2006).

Araştırmada görüşme yöntemi tekniklerinden yarı yapılandırılmış görüşme formuyla veriler toplanmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme formu iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde demografik bilgi formu yer alırken, ikinci bölümde görüşme soruları bulunmaktadır. Psikolojik danışma ve rehberlik alanında doktora derecesine sahip 3 uzmanın görüşü eşliğinde geliştirilen yarı yapılandırılmış görüşme formu, araştırmaya katılan 5 katılımcı ile yapılan pilot uygulama sonucunda revize edilmiş, ön uygulamadan alınan dönütler sonucu görüşme soruları son hâlini almıştır. Görüşme formunda şu sorulara yer verilmiştir: “Suriyeli öğrencilere sunulan psikolojik danışma ve rehberlik hizmetleri nelerdir? Psikolojik danışmanlar, psikolojik danışma ve rehberlik hizmetleri sunarken en çok hangi sorunlarla karşılaşılıyorlar? Psikolojik danışmanların Suriyeli öğrencilerle çalışırken en çok karşılaştıkları öğrenci sorunları nelerdir? Psikolojik danışmanların karşılaştıkları sorunlarla baş edebilmek için çözüm önerileri nelerdir?”

Verilerin Toplanması

Görüşmeler, katılımcılarla bire bir, yüz yüze yapılmış olup katılımcıların bilgisi dahilinde ses kayıt cihazıyla kaydedilmiştir. Görüşme sürecinde ses kaydına ilave olarak araştırmacılar tarafından tutulmuştur. Görüşmeler yaklaşık 15-20 dakika sürmüştür.

Verilerin Analizi

Yarı yapılandırılmış görüşme formu aracılığıyla yüz yüze görüşme yöntemi kullanılarak elde edilen veriler içerik analizi tekniği ile çözümlenmiştir. İçerik analizinde yapılan temel işlem, birbirine benzeyen verileri belirli kavramlar ve temalar çerçevesinde bir araya getirmek ve bunları okuyucunun anlayabileceği bir biçimde düzenleyerek yorumlamaktır. Ayrıca içerik analizinde fikir, konu ve kavramları belirtmek üzere alıntılara da yer verilmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2006). Görüşmeler sonucu elde edilen ses kayıtları dinlendikten sonra psikolojik danışmanların görüşleri benzer konu başlıkları altında toplanmış ve analiz işlemi sonucunda bu görüşler kodlanarak belirli kategoriler altına yerleştirilmiştir.

Araştırmada katılımcıların görüşleri sunulurken psikolojik danışman unvanının baş harfleri (PD) ve görüşme yapılan okul numarası kodlanılarak belirtilmiştir. Örneğin (PD 27): 27 numaralı okulda çalışan psikolojik danışmanı ifade etmektedir.

Bulgular

Suriyeli öğrencilere verilen psikolojik danışma ve rehberlik hizmetlerinde yaşanan sorunlara ilişkin psikolojik danışmanların görüşlerini incelemek amacı ile yapılan bu çalışma sonucunda “Suriyeli öğrencilere sunulan psikolojik danışma ve rehberlik hizmetleri”, “Suriyeli öğrencilere sunulan psikolojik danışma ve rehberlik hizmetlerinde psikolojik danışmanların karşılaştıkları sorunlar”, “Suriyeli öğrencilerle çalışan psikolojik danışmanların karşılaştıkları öğrenci sorunları” ve “Psikolojik danışmanların karşılaştıkları sorunlara ilişkin için çözüm önerileri” olmak üzere 4 ana kategori oluşturulmuştur. Bu kategorilere ait bulgular aşağıda yer almaktadır.

Suriyeli Öğrencilere Sunulan Psikolojik Danışma ve Rehberlik Hizmetleri

Suriyeli öğrencilere sunulan psikolojik danışma ve rehberlik hizmetlerine ilişkin psikolojik danışmanların görüş ifadelerine Tablo 2’de yer verilmiştir.

Tablo 2: Suriyeli Öğrencilere Sunulan Psikolojik Danışma ve Rehberlik Hizmetlerine İlişkin Psikolojik Danışmanların Görüşleri

Kategori	Kodlar	f
Psikolojik Danışma ve Rehberlik Hizmetleri	İletişim sorununu gidermeye yönelik çalışmalar	27
	Şiddeti önlemeye yönelik çalışmalar	23
	Uyum ve oryantasyona yönelik çalışmalar	20

Kabullenmeye yönelik çalışmalar	16
Gruplaşmaları önlemeye yönelik çalışmalar	10
Travmaya yönelik çalışmalar	4

Tablo 2’de görüldüğü gibi psikolojik danışmanların Suriyeli öğrencilere sunduğu psikolojik danışma ve rehberlik hizmetleri “iletişim sorunu, şiddeti önleme, uyum ve oryantasyon, kabullenme, gruplaşmaları önleme ve travmaya yönelik çalışmalar” olarak gruplandırılmıştır. En çok vurgu yapılan konular iletişim sorununu giderme, şiddeti önleme ve uyumu sağlamaya yönelik çalışmalardır.

İletişim sorununu gidermeye yönelik çalışmalar

Katılımcıların çoğu (27), dil problemine yönelik çalışmalarda bulunduğunu belirtmiştir.

Öğrencileri farklı sınıflara dağıtarak dil eğitimini zorunlu kılmaya çalıştıklarından söz eden PD2 bu hususta; “... öğrencileri farklı sınıflara dağıtıyoruz. Böylece Türkçe öğrenmelerini zorunlu hale getirmeye çalışıyoruz” diyerek dil eğitiminin önemine vurgu yapmıştır.

Yapılan öğrenci ve veli görüşmelerinde Arapça bilen öğretmenlerden veya Türkçe bilen Türkmen öğrencilerden tercüman desteği ne olduğunu anlamaya çalıştığını belirten PD5 bu konuda; “Dil bilmedikleri için önleyici herhangi bir çalışma yapamıyoruz. Kriz anında Arapça bilen öğretmenlerden veya Türkçe bilen Türkmen öğrencilerden tercüman desteği alarak ne olduğunu anlamaya çalışıyoruz” şeklinde görüş belirterek aynı dili konuşmanın psikolojik danışma ve rehberlik hizmetlerinde önleyici çalışmaları etkilediğine dikkat çekmiştir.

Katılımcılar gönüllü öğretmenler aracılığıyla Suriyeli öğrencilere haftasonu ek dil dersleri verdiklerini belirtmişlerdir. PD8 bu konuda; “Velilere ve öğrencilere gönüllü öğretmenler aracılığıyla haftasonu ek dersler ile dil eğitimi vermeye çalışıyoruz” diyerek görüşlerini ifade etmiştir.

Farklı olarak Türkçe öğrenmeyi kolaylaştırması açısından Suriyeli öğrencilere TRT çocuk kanallarının izlenmesinin önerilmesine dair görüş belirten PD26 bu konuda; “Öğrencilere TRT Çocuk kanalını öneriyorum” diyerek görüş belirtmiştir.

Şiddeti önlemeye yönelik çalışmalar

Katılımcıların yarısından fazlası (23), şiddeti önlemeye yönelik çalışmalarda bulunduğunu belirtmişlerdir.

Sınıf içi etkinlik yaptığını belirten PD9 bu konuda; “...Zorba olma, kanka ol isimli sınıf içi etkinlik düzenledik” diyerek şiddetle baş etmeye çalıştıklarını ifade etmiştir.

PD13, şiddete dair yüzleştirmeler yaptığını bu konuda; “Savaşın şiddetten beslendiğine dair yüzleştirmeler yapıyorum” şeklinde görüş belirtmiştir.

Zorbalık konusunda bilgilendirici seminerler düzenlediğini belirten PD20’nin bu konuda; “Akran zorbalığı konusunda bilgilendirme seminerleri düzenliyoruz” şeklinde görüş ifadesinde bulunmuştur.

Yaptığı bireysel görüşmelerde sözel yönergeler kullanarak arkadaşlarına vurmamasını gerektiğini ifade eden PD25, görüşlerini; “Genellikle bireysel görüşmeler yapıp arkadaşlarına vurmaması gibi sözel yönergeler kullanarak empati kurmasını sağlamaya çalışıyorum” şeklinde dile getirmiştir.

Diğer psikolojik danışmanlardan farklı olarak, PD28 öğrencileri okuldan atma veya aileyi okula çağırma ile korkutma yolunu seçmiştir. PD28'in bu konuda görüşlerini; "Okuldan atarız, annenizi-babanızı çağırırım diyerek baş etmeye çalışıyorum" şeklinde ifade etmiştir.

Uyum ve oryantasyona yönelik çalışmalar

Psikolojik danışmanların yine yarısından fazlası (20), uyum ve oryantasyon alanında çalışmalar yaptıklarını ifade etmişlerdir.

Suriyeli öğrencilerin sanat ve spordan faydalanarak uyumunu kolaylaştırmaya çalışan PD11, görüşlerini; "Sanat ve spordan faydalanmaları için okulda bulunan klüplere yazdırıyoruz. Okulun çevresinde, okula yakın belediyelere ait eğitim merkezlerine yönlendiriyoruz" şeklinde ifade etmiştir.

Ev ziyaretlerinin veliyi okula çağırmaktan daha faydalı olduğunu düşünen PD22, bu konuyla ilgili görüşlerini şöyle dile getirmiştir: "Ev ziyaretlerinde bulunmaya gayret ediyorum. Ben ev ziyaretlerinin Suriyeli öğrenci ve velilerinin okula olan uyumunda velileri okula çağırıp onlara bilgi vermekten daha etkili olduğunu düşünüyorum. Ev ziyaretleri onlara önemsendiğini hissettiriyor" Aynı konuda PD21; "...yabancılaşmayı ve önyargıları engelleyip ilişkileri düzeltiyor" diyerek ev ziyaretlerinin önemine vurgu yapmıştır.

PD29, akran dayanışması çalışmalarıyla Türk ve Suriyeli öğrencilerin kaynaşmasına zemin hazırlamaya çalıştıkları görüşünü; "Akran dayanışması çalışmaları yapıyoruz. Bu sayede Türk ve Suriyeli öğrencilerin kaynaşmasına ortam hazırlamaya çalışıyoruz" şeklinde ifade etmiştir.

Suriyeli öğrencileri kabullenmeye yönelik çalışmalar

Psikolojik danışmanların yarısı (16), Suriyeli öğrencileri kabullenmeye yönelik çalışmalarda bulunduğunu dile getirmiştir.

Kardeşliği ve bütünlüğü korumaya yönelik resmi törenlerde Türk ve Suriyeli öğrencileri birlikte görevlendirdiklerini, aidiyet duygusu açısından Suriyeli öğrencilerle pano çalışmaları yaptıklarını ve Türk öğrenci ve velilere bilgilendirici seminerler düzenlediklerini belirten PD7, PD15 ve PD22'nin bu konudaki görüş ifadeleri sırasıyla; "Resmi törenlerde Suriyeli ve Türk öğrencileri birlikte görevlendirmeye özen gösteriyoruz", "...Aidiyet duygusu açısından Suriyeli öğrencilerle pano çalışmaları yapıyorum", "Suriyeli öğrencileri kabullenmelerini sağlayacak bilgilendirici seminerler düzenliyoruz" şeklindedir.

Başkasını kabullenmenin yolunu yine başkasını anlamaktan geçtiğini düşünen PD24 bu konuda; "Onları kabullenmek için anlamamız gerekiyor. Bu yüzden sınıf içi rehberlik kapsamında 'Empati Şapkası' etkinliğini gerçekleştirdik" diyerek görüşlerini ifade etmiştir.

Kendilerini buraya zaten yabancı hisseden Suriyelilerin, karşılaştıkları dışlama sorununa ilişkin oluşabilecek ön yargıları yıkmak adına veli ziyaretleri gerçekleştirdiğini belirten PD26 bu hususta; "Zaten kendilerini yabancı ve dışlanmış hissediyorlar. Bu ön yargıları kırmak adına veli ziyaretlerinde bulunuyoruz arkadaşım ile beraber dönüşümlü olarak" şeklinde görüş belirtmiştir.

Türk ve Suriyeli öğrenciler arasındaki gruplaşmaları önlemeye yönelik çalışmalar

Katılımcıların yarısından azı (10), okulda yaşanan gruplaşmaları önlemeye yönelik faaliyetlerde bulduklarını ifade etmişlerdir.

Psikolojik danışmanların yaptığı çalışmaların daha çok sözel, etkinlik-temelli ve kaynaştırma amaçlı çalışmalar olduğu söylenebilir. Bu kapsamda PD8, PD13 ve PD29'un görüş ifadeleri sırasıyla; "Özel eğitimde olduğu gibi Suriyeli öğrencileri kaynaştırmaya tabii

tutuyoruz”, “Türk ve Suriyeli öğrencilerin bir arada oynayacakları sosyal etkinlikler yapılıyor”, “Ben sınıf öğretmenlerine Suriyeli öğrencileri sınıflarda yan yana oturtmamalarını söylüyorum” şeklindedir.

Travmaya yönelik çalışmalar

Psikolojik danışmanların çok azı (4), travmaya yönelik çalışmalarda bulunduğunu belirtmiştir.

Süpervizyon desteği ile öğrenciye danışma hizmeti verdiğini ifade eden PD5 bu hususta; “Süpervizör eşliğinde resim ve oyun terapisi yapıyoruz” şeklinde görüş ifadelerini belirtmiştir.

Travmaya ilişkin yeterli bilgi ve beceriye sahip olmayan PD7 ve PD20 bu konuda sırasıyla; “Rahatlatmaya çalışarak kendisinin güvenli bir ortamda olduğuna ikna etmeye çalışıyorum”, “Travmaya yönelik bir eğitim almadığımız için bireysel görüşmelerle durumu idare etmeye çalışıyoruz” şeklinde görüş ifadelerini belirtmişlerdir.

Suriyeli Öğrencilere Sunulan Psikolojik Danışma ve Rehberlik Hizmetlerinde Psikolojik Danışmanların Karşılaştıkları Sorunlar

Suriyeli öğrencilere sunulan psikolojik danışma ve rehberlik hizmetlerinde psikolojik danışmanların karşılaştıkları sorunlara ilişkin psikolojik danışmanların görüşlerine Tablo 3’te yer verilmiştir.

Tablo 3: Suriyeli Öğrencilere Sunulan Psikolojik Danışma ve Rehberlik Hizmetlerinde Psikolojik Danışmanların Karşılaştıkları Sorunlara İlişkin Psikolojik Danışmanların Görüşleri

Kategori	Kodlar	f
	Dil problemi	29
Psikolojik danışmanların karşılaştıkları sorunlar	Travma ile çalışacak yeterli bilgi ve beceriye sahip olmama	28
	Velilerle iletişim kuramama	19
	Psikolojik danışma ve rehberlik hizmetlerinden haberdar olmama	6

Tablo 3’te görüldüğü üzere, Suriyeli öğrencilerle çalışan psikolojik danışmanların karşılaştıkları sorunlar sırasıyla; “dil problemi, travma ile çalışacak yeterli bilgi ve beceriye sahip olmama, velilerle iletişim kuramama ve psikolojik danışma ve rehberlik hizmetlerinden haberdar olmama” olarak sınıflandırılmıştır. Katılımcıların vurgulamış olduğu en önemli sorunlar, dil problemi ve travma ile çalışacak yeterli bilgi ve beceriye sahip olmamalarıdır.

Dil problemi

Yapılan görüşmeler sonucu, araştırmaya katılan katılımcıların üzerinde hemfikir olduğu sorunlardan en önemlisi dil problemidir (29).

Suriyeli öğrencilerin dil farklılığından ötürü TEOG sınavına giremediklerini, girseler dahi aldıkları düşük puanlarla meslek liselerine mahkûm olduklarını belirten PD7 bu konuda şu görüş ifadelerinde; “Temel problem iletişim. Öğrenci bilmediği bir dilde eğitim alıyor, bilmediği bir dilde aldığı eğitim sonucu zar zor, belki öğretmenin vicdani bir rahatlama hevesiyle ya da farklı bir şeyle not alıyor ve öğrenci o notla meslek lisesine mahkûm olduğundan meslek lisesindeki bölümlere gidiyor. O bölümden sonra umut ediyor bir şeyleri. Böyle bir kompleks durum içerisindeyiz” bulunmuştur.

Dil farklılığı psikolojik danışma ve rehberlik hizmetinin kalitesini etkilemektedir. PD17 öğrencilerle görüşmeler yaptıklarını ancak anlamadıklarını, dolayısıyla çözüme ulaşamadıklarını şu görüşü ile; “Psikolojik danışmanın gerektirdiği hiçbir şeyi yapamıyoruz. Onlarla görüşüyoruz ama bir çözüme ulaştığımızı düşünmüyorum. Çünkü birbirimizi yeterli düzeyde anlayamıyoruz. Okuldaki diğer öğretmenler ve öğrencilerle de aynı sorunu yaşıyorlar ve hâliyle bu onların okula olan uyumunu zorlaştırıyor” desteklemiştir. Farklı bir katılımcı

olan PD24 aynı konuda şu şekilde; “Karşıdaki size, siz karşıdakine derdinizi anlatamadığınızda çözüm yolu geliştiremiyorsunuz” görüş belirtmiştir. Son olarak PD19 yine aynı konuda şöyle; “...Çocuk gelip ağlıyor ne diyeceğimi bilemiyorum. Onunla konuşuyorum ancak beni anlayıp anlamadığımı bile bilmiyorum. Bana cevap veremiyor, sadece ağlıyor. Böyle bir durumda ona yardımcı olamıyorum” görüş belirterek diğer katılımcıların görüşlerini pekiştirmiştir.

Dil farklılığından dolayı önleyici hizmet veremeyen PD29, okulda gerçekleşen bir kriz anında dahi olan biteni anlamakta güçlük çektiğini şu görüşleriyle; “Dil bilmedikleri için önleyici bir çalışma gerçekleştiremiyoruz. Psikolojik danışmanlık mesleği iletişim üzerine kurulu bir meslek... Kriz anında dahi ne olup bittiğini anlamakta zorluk çekiyoruz” ifade etmiştir.

Travma ile çalışacak yeterli bilgi ve beceriye sahip olmama

Psikolojik danışmanların tamamına yakını (28), travma ile çalışacak yeterli bilgi ve beceriye sahip olmadıklarını belirtmiştir. PD14 bu konudaki görüşlerini şöyle; “Dil farklılığından ötürü iletişim kurmakta zaten zorlanıyoruz. Çocuğun seviyesine inerek yaşadığı travmayı bir şekilde ifade etmesini sağlamaya çalışmamız gerekiyor. Ama şu durumda mümkün değil. Çünkü ne yapacağımızı bilmiyoruz” ifade etmiştir. Şiddetin altında yatan temel nedenin Suriyeli öğrencilerin yaşadıkları travma olduğunu ileri süren PD20 bu konuda; “Bizim için çok ciddi bir sorun. Çünkü şiddetin altında temelde bu problem var. Bununla ilgili bir çalışmamız yok” diyerek görüş belirtmiştir.

Durumu bireysel görüşmelerle idare ettiğini belirten PD27 bu konuda; “Travmaya yönelik bir eğitim almadığımız için bireysel görüşmelerle durumu idare etmeye çalışıyoruz” diyerek düşüncelerini ifade etmiştir.

Aldıkları travma eğitiminin yüzeysel olduğunu düşünen ve eyleme dönük olmadığını ifade eden PD32 bu konuda; “...Bu konuda aldığımız eğitimler seminer düzeyinde. Eyleme dönük bir çalışma yapamıyoruz” diyerek görüşlerini dile getirmiştir.

Psikolojik danışmanların görüşlerine göre, Suriyeli öğrencilere travma konusunda danışmanlık yapmada yeterli bilgi ve becerilere sahip olmama, onların çoğu zaman çaresiz kalmasına ve sorunlara yönelik çözümler geliştirememesine yol açmaktadır

Velilerle iletişim kuramama

Katılımcıların yarısından fazlası (19), Suriyeli öğrencilerin velileriyle iletişim kurmakta zorlandığını ve bu yüzden konsültasyon hizmetini sağlayamadıklarını ifade etmişlerdir.

Suriyeli velilerin sadece maddi yardım gerçekleştiği zaman okula geldiklerini, bunun dışında onlarla görüşemediklerini dile getiren PD5 bu konuda; “Öğrencilerin velileriyle görüşemiyoruz. Veliler sorumsuz, okula çağırıyoruz gelmiyorlar. Okula sadece bir şeye ihtiyaçları olduğunda geliyorlar, maddi yardım için” diyerek görüşlerini belirtmiştir. PD18 ise aynı konuda; “Aileler idare tarafından sadece yardım verdikleri zaman okula geliyorlar, onun dışında gelmiyorlar. Çünkü dil bilmiyorlar” diyerek farklı bir görüş belirtmiştir.

Velilerle iletişime geçemeyen PD12, öğrenciyle ilgili veli desteği alamadığını, bu sebeple konsültasyon hizmetini sağlayamadığını belirtmiştir. PD12 bu konuda; “İletişim kuramıyoruz veliyle. Durum böyle olunca çocukla ilgili sorunları çözemiyoruz” diyerek sorunların çözümünde iletişimin önemine değinmiştir. Aynı konuda PD30; “...Okulda öğrenci bir sorun yaşadığında veliyi arayıp aramama konusunda tereddüte düşüyoruz. Çünkü anlayamıyoruz. Onların dilini bilmediğimiz için bu konuda iletişime geçmekte sorun yaşıyoruz” şeklinde görüşlerini ifade etmiştir.

Psikolojik danışma ve rehberlik hizmetlerinden haberdar olmama

Bazı katılımcılar (6), Suriyeli öğrenci ve velilerin psikolojik danışma ve rehberlik hizmetlerinden haberdar olmadıklarını belirtmişlerdir.

PD2 bu konuda; “Onların ülkelerinde böyle bir hizmet var mı, yok mu bilmiyorum ama bazı öğrencilerime psikolojik danışmanlığın ne olduğunu biliyor musun diye sorduğumda hayır cevabını veriyorlar” şeklinde görüş belirtirken, PD5 aynı konuda; “Bazen öğrencilerimiz dövüşüyorlar. Velilerini çağırıyorum okula. Veli bana gelmesi gerektiği yerde sınıf öğretmenine gidiyor” şeklinde görüşlerini ifade etmiştir.

Kültürel farklılıklardan kaynaklanan kaynaklanan bu sorunda PD13 Suriyelilerin rehberlik servisinden haberdar olmadıklarını şu görüşleriyle; “Suriyeliler rehberlik servisini genellikle kullanmıyorlar. Buraya görüşmek için çok fazla gelmiyorlar. Ben onların rehberlik servisinin ne işe yaradığını bildiklerini sanmıyorum” ifade etmiştir.

Suriyeli Öğrencilerle Çalışan Psikolojik Danışmanların Karşılaştıkları Öğrenci Sorunları

Psikolojik danışmanların Suriyeli öğrencilerle çalışırken karşılaştıkları öğrenci sorunlarına ilişkin görüşlerine Tablo 4’te yer verilmiştir.

Tablo 4: Suriyeli Öğrencilerle Çalışan Psikolojik Danışmanların Karşılaştıkları Öğrenci Sorunlarına İlişkin Psikolojik Danışmanların Görüşleri

Kategori	Kodlar	f
Suriyeli öğrencilerin yaşadıkları sorunlar	Akademik başarıda yetersizlik	27
	Uyum problemi	19
	Şiddete eğilim	17
	Dışlama/kabullenmeme	17
	Gruplaşmalar	11
	Disiplin sorunları	9
	Travma sorunu	9
	Okula devamsızlık	8
	Dil eğitiminde yaş farklılığının yarattığı sorunlar	8
	Maddi yetersizlik	7
İçe kapanma	6	

Tablo 4’te görüldüğü gibi psikolojik danışmanların Suriyeli öğrencilerle çalışırken karşılaştıkları öğrenci sorunları sırasıyla; “akademik başarıda yetersizlik, uyum problemi, şiddete eğilim, dışlama/kabullenmeme, gruplaşmalar, disiplin sorunları, travma sorunu, okula devamsızlık, dil eğitiminde yaş farklılığından kaynaklanan sorunlar, maddi yetersizlik, içe kapanma” olarak gruplandırılmıştır. En çok vurgulanan öğrenci sorunları arasında akademik başarıda yetersizlik ve uyum problemi yer almaktadır.

Akademik başarıda yetersizlik

Katılımcıların büyük çoğunluğu (27), Suriyeli öğrencilerin akademik başarıda yetersizlik yaşadığını ifade etmişlerdir.

Dil farklılığından dolayı Suriyeli öğrencilerde akademik başarının düşük olduğunu belirten PD10, PD11 ve PD24 bu konuda sırasıyla; “Çocuğa Türkçe bilmeden Fen öğretemezsiniz, Matematik öğretemezsiniz”, “Yaptığımız çalışmalar yetersiz kalıyor. Acil durumlar dışında müdahale edemiyoruz. Ben diğer branş öğretmenlerinin onlara ders verdiğini düşünmüyorum. Sadece sınıflara girip çıkıyorlar. Branş öğretmenleri de çok fazla verimli olduklarını düşünmüyor. Dil olmadığı için iletişim kurulmuyor”, “Öğrenci okuduğunu anlayamıyor, anlayamadığını yazamıyor, yazamadığı zaman ders başarısında diğerlerine göre düşüklük oluyor” diyerek görüşlerini belirtmişlerdir.

Aynı konuda PD18; “Bizim okul birincimiz Suriyeli Türkmen bir öğrenci. Ama bu spesifik bir örnek. Genellikle akademik başarıları düşük, anlamadıkları için başarılı olamıyorlar” diyerek Türkçe’nin akademik başarıya olan etkisine dikkat çekmiştir.

Uyum problemi

Katılımcıların yarısından fazlası (19), Suriyeli Arap öğrencilerin okula uyum sağlamada ciddi sorunlar yaşadığını belirtmiştir.

Suriyeli öğrencilerin Türk okul kültürü hakkında gerekli bilgiye sahip olmadıklarından uyum problemi yaşadıklarını ifade eden PD9 bu konuda; “Türk okul kültürünü bilmiyorlar. Bu da onların uyum sağlamasını zorlaştırıyor” diyerek kültür farklılığının uyuma olan etkisini vurgulamıştır. Aynı konuda PD26; “...Şu an dönemin ortasında olmamıza rağmen hâlâ uyum sağlayamadılar” diyerek görüş ifadesinde bulunmuştur.

Sınıf arkadaşlarının Suriyeli öğrencileri benimsememesinden kaynaklanan uyum sorunlarına Dikkat çeken PD18 bu konuda; “Sınıf içinde uyum problemleri var Arkadaşları onları benimsemiyor. Gaziantep’te bunlar Suriyeli bir gitsin mantığı var” diyerek görüş ifadesi belirtmiştir.

Şiddete eğilim

Katılımcıların yarısından fazlası (17), Suriyeli öğrencilerin şiddete başvurduğunu dile getirmiştir.

Dil farklılığından ötürü kendilerini ifade edemeyen Suriyeli öğrencilerin şiddete başvurduğu belirten PD9 bu konuda; “Dil bilmeyenlerin saldırganlık davranışları çok fazla” diyerek iletişimde farklı dilleri kullanmanın anlaşmazlıklara, çatışmalara ve şiddete yol açtığına değinmiştir. Aynı konuda PD10; “...Çocuk tüm gün boyunca bilmediği bir dile maruz kalıyor. Haliyle sıkılıyor, sıkıldıkça şiddet eğilimleri gösteriyor” şeklinde belirtmiştir görüş ifadelerini.

Farklı olarak şiddete kültürel açıdan eğilimli olduklarını ifade eden PD15 bu konu; “Şiddet onlar için o kadar basit bir şey ki her gün okulda birinin eli kesiliyor, kulağı kesiliyor, gözü çıkacak dereceye geliyor işte ama bu normal onlar için. Biz bunu anlayarak çözemiyoruz” diyerek görüşlerini belirtmiştir.

Diğer bir farklılıkta Suriyeli öğrencilerin uyguladıkları şiddetin temel nedeni olarak yaşadıkları travma olduğunu dile getiren PD32 bu hususta görüşlerini şöyle; “...travma hocam. Hâlâ savaşın etkisindedir. Şiddet, şiddeti doğuruyor. Bu durumdan diğer öğrencilerimiz de etkileniyor. Okulda şiddet oranları birden arttı” ifade etmiştir.

Dışlama/kabullenmeme

Katılımcıların yarısından fazlası (17), Suriyeli öğrencilerin Türk öğrenci ve velileri tarafından dışlanmaya maruz kaldığını belirtmiştir.

Suriyeli öğrencilerin anlayamadıkları bir durumu azınlık psikolojisinde aşağılanma olarak algıladıklarını belirten PD7 bu konudaki görüş ifadesi “...Dalga geçmeler, laf atmalar yöre dili kullanılarak yapıldığı için bu yüzden öğrenciler anlamıyorlar. Suriyeli öğrenciler, dalga geçme, laf atma tarzı şeyler olmasa dahi normal bir seslenme, hitap şekli olsa dahi bunu anlamadıklarında, azınlık psikolojisinde bu vardır, bunu anlamadıklarında bu konuyu kendilerini sürekli bir aşağılanma, hor görme olarak değerlendirebiliyorlar. Bu kendilerini okuduğu okula karşı yabancılaştırmaya götürüyor” şeklindedir. Türk veli ve öğrencilerinde ayrıştırıcı sözler olduğunu belirten PD23 bu konuda; “Toplumda çok fazla ayrıştırıcı sözler var, çok duyuyoruz. Yaptığımız veli görüşmelerinde velilerimiz de bu konudan rahatsız ve bu ister istemez çocuklara da yansıyor. İşte sen Türksün, sen Suriyelisin, sen Arapsın gibi

etiketlemeler maalesef oluyor” diyerek görüşlerini belirtmiştir. Aynı hususta PD17; “...Ben soru sorduğumda ama öğretmenim o Suriyeli diyen Türk öğrencilerimiz var.” diyerek öğrenciler arasında ayrıştırıcı sözlerin olduğu konusunda görüş belirtmiştir.

Farklı olarak maddi yetersizlik ya da kültürel farklılıklarından dolayı Suriyeli öğrencilerin özbakım becerilerinde diğerlerine göre farklılıklar olduğunu ifade eden PD32 bu konuda görüşlerini şu şekilde; “Kiminin maddi durumdan ya da kültürel farklılıklardan dolayı üstü başı kirli olabiliyor. Türk öğrencilerimiz hocam o pis diyebiliyor” ifade etmiştir.

Gruplaşmalar

Psikolojik danışmanların yarısına yakını (11), Suriyeli öğrencilerin kendi aralarında gruplaştıklarını dile getirmişlerdir.

Suriyeli öğrencilere Türkçe öğretebilmek için onları bir sınıfta toplamanın Türk öğrencilerle aralarında iletişim kopukluğuna ve kendi aralarında gruplaşmalarına neden olduğuna dikkat çeken PD19 bu konuda; “Bizim bir adet Suriyeli öğrencilerden oluşan sınıfımız var. 9. Sınıf öğrencileri bunlar. Dil bilmedikleri için tek bir sınıfta toplandılar. İlk dönem ağırlıklı olarak Türkçe dersi alıyorlar. Sadece bir sınıfta toplanıyor olmaları okuldaki diğer öğrencilerle arasında hem iletişim kopukluğuna hem de gruplaşmalara yol açıyor. Bunun önüne geçemiyorsunuz” diyerek görüşlerini belirtmiştir.

Suriyeli öğrencilerin Türk öğrencilerle dil farklılığından ötürü anlaşamadıklarını bu sebeple kendi kültüründen arkadaşlarıyla vakit geçirdiğini belirten PD30 bu konuda şu şekilde; “...Kendi kültüründen arkadaşlarıyla oynuyorlar. Çünkü diğerleriyle anlaşamıyorlar” görüş belirtmiştir.

Disiplin sorunları

Psikolojik danışmanların 1/4'ten fazlası (9), Suriyeli öğrencilerin okullarda disiplin suçlarına karıştıklarını belirtmişlerdir.

Psikolojik danışmanların konuyla ilişkili görüş ifadeleri; “...okul malına zarar verebiliyorlar. Geçenlerde bahçede oynarlarken biri diğerine taş atarken bir sınıfın camını kırmıştı. Kamu malı olduğu için tutanak tutup disiplin cezası uygulanıyor” (PD 11), “Duvarları karalıyorlar kalemlerle. Sıraların üstüne yazı yazıyorlar. Koridordaki demirbaşlara zarar veriyorlar. Yangın söndürme aletleri gibi” (PD 24), “Şiddete çok fazla meyilliler hocam. Her gün birinin kafası, gözü yarıyor” (PD 25) şeklindedir.

Travma sorunu

Psikolojik danışmanların yine 1/4'ten fazlası (9), Suriyeli öğrencilerde travma belirtisine rastladıklarını ifade etmişlerdir.

Öğrencilerin çizmiş olduğu resimlerde renk, biçim ve şekil büyüklüğünü dikkate alarak travmanın izlerine rastladığını ifade eden psikolojik danışmanlar bu konuda; “Savaş resimleri çiziliyor. Ailenin bir ferdi yok. Çizdiği resimlerde kiminin kolu kiminin bacağı yok. Ağırlıklı olarak kırmızı renk kullanıyorlar” (PD 13), “...Büyük büyük bombalar çiziyor çocuk. Renk olarak da siyah ve kırmızıyı tercih ediyor. İçe kapanık, hiç konuşmuyor” (PD 20) şeklinde görüş ifadeleri belirtmişlerdir.

Suriyeli öğrencilerin gelmesiyle birlikte okulda tırmanan şiddet olaylarını Suriyeli öğrencilerin yaşadıkları travma ile açıklayan psikolojik danışmanlar bu konuda; “Bizim okulumuzda hergün bir vaka oluyor. Şiddetin önüne geçemiyoruz. Birbirlerine fiziksel olarak zarar verecek kavgalarda bulunuyorlar. Savaştan çıkıp geldiler. Çoğunda travmanın izleri var. Bu yüzden şiddete başvuruyorlar” (PD 21), “...Nihayetinde savaştan çıkıp geldi bunlar. Orada büyük bir şiddete tanık oldular. Yakınlarını kaybettiler. Haliyle travma yaşıyorlar. Ve biz

bunun etkisini okulda yaşanan şiddet olayları ile gözlemleyebiliyoruz. Şiddet, şiddeti doğuruyor maalesef” (PD 25) diyerek şiddetin travmadan etkilendiğine vurgu yapmışlardır.

Okula devamsızlık

Psikolojik danışmanların 1/4’ü (8), Suriyeli öğrencilerin okula devamsızlık yaptıklarına dikkat çekmiştir. Bazı Suriyeli velilerin karma eğitime karşı olmasından kaynaklanan devamsızlık sorunları yaşadıklarını belirten PD4 bu konuda görüşlerini; “Bazı öğrencilerimizin ailesi karma eğitime karşı. Bu yüzden çocuklarını okula göndermek istemiyorlar” şeklinde ifade etmiştir. Bu konuya ek olarak PD24; “...Bazı aileler kız öğrencileri göndermek istemiyorlar. Erkek öğrencilerde sorun yok da kız öğrenciler gelmiyor okula. Biz göndermeyiz diyorlar” diyerek görüş ifadesinde bulunmuştur. Maddi yetersizlikler sebebiyle Suriyeli öğrencilerin çalıştırıldığını, bu yüzden devamsızlık yaptığını düşünen PD11 bu konuda görüşlerini; “Çalıştırılma olayları olabiliyor Suriyeli öğrencilerde. Bu yüzden öğrenci derse gelip gitmiyor. Yeterince verim alnamıyor. Geri kalıyor çocuk. Bu yüzden de başarısız olabiliyor” şeklinde ifade etmiştir.

Öğrencilerin dil bilmediklerinden dolayı bir şey anlamadıklarını, haliyle okuldan sıkıldıklarını bu sebeple okula gelmek yerine gidip bir işte çalışmayı tercih ettiğini belirten PD28 bu konuda; “Çocuk bütün gün okulda. Dil bilmediği için kimseyle iletişime geçemiyor. Uyum sağlayamadığı için okula gelmek yerine gidip bir yerde çalışıyor” şeklinde görüşlerini dile getirmiştir.

Dil eğitiminde yaş farklılığının yarattığı sorunlar

Bu koda ilişkin psikolojik danışmanların 1/4’ü (8), görüş ifadesinde bulunmuştur.

Suriyeli öğrencilere Türkçe dil eğitimi verilmesi amacıyla öğrencilerin gelişimsel özelliklerine, yaş farklılıklarına bakılmaksızın onları bir sınıfta toplayıp onlara dil kursu vermek sınıf içinde yer alan öğrenciler arasında yaş olarak büyük olan öğrencilerin küçük öğrencilere şiddet uygulaması ya da onların sorumluluklarını yerine getirmesi gibi sorunlara yol açtığını ifade eden psikolojik danışmanlar bu konuda; “Dil eğitimi için yaş aralığına bakmaksızın onları bir sınıfta toplayıp kurs veriyoruz. Aynı sınıfta farklı yaş gruplarına ait öğrencilerin bulunması farklı problemlere yol açabiliyor” (PD 8), “Ortaokulda olması gereken Suriyeli öğrenciler Türkçe bilmedikleri için 1. Sınıftan eğitime başlıyorlar. Bu da sınıftaki diğer öğrencilerle aralarında çok büyük farklılıklara yol açıyor. Abi-kardeş ilişkisi gelişiyor. Büyük olan öğrenciler, küçük olan öğrencilerin sorumluluklarını yerine getirebiliyor ya da yaşları büyük olduğu için küçüklere şiddet uygulayabiliyorlar” (PD 17) görüş ifadelerine yer vermiştir.

Maddi yetersizlik

Katılımcıların 1/4’e yakını (7), bazı Suriyeli öğrenci ve ailelerinin maddi problemler yaşadığını dile getirmişlerdir.

Suriyeli öğrencilerin maddi yetersizlikler nedeniyle aileleri tarafından bir işte çalıştırıldığını PD16 şu görüşleriyle; “Bizim okulumuzda okula kayıt olup da gelmeyen üç öğrencimiz var. Geçen ailelerine ulaşmaya çalıştım. Telefon numaraları Arapça yazıldığı için epey zorlandım. Bir öğrencimin yardımıyla numaraları çevirdim. Arapça bilmediğim için veliyle iletişim kuramadım. O da Türkçe bilmiyordu. Daha sonra anladım ki çocuklarını okula göndermek istemiyorlarmış. Okul müdürümüz onların bir yerde çalıştırıldığını söyledi” ifade etmiştir.

Lise çağında olan Suriyeli öğrencilerin genellikle çalıştığını ifade eden PD29 bu konuda; “Bizim okulumuz lise olduğu için bu çağdaki öğrenciler genellikle çalışıyor. Bu yüzden okuldaki Suriyeli sayısı az” şeklinde görüş belirtmiştir.

Araştırmanın giriş bölümünde yer alan, UNICEF 2018 Nisan Türkiye İnsani Durum raporunun yayınlamış olduğu istatistiklere göre, okul çağında olan ancak herhangi bir okula formal kaydı bulunmayan 350 binin üzerinde Suriyeli öğrencinin bulunduğu tahmin edilmektedir. Bu öğrencilerin bir kısmının okumak yerine bir yerlerde çalıştığı ya da çalıştırıldığını düşünülenbilir.

İçe kapanma

Yine psikolojik danışmanların 1/4'e yakını (6), Suriyeli öğrencilerde içe kapanma durumları olduğundan söz etmiştir.

Sınıf öğretmeninin gözlemine dayanarak Suriyeli öğrencilerin içe kapanık olduğunu belirten PD6 bu konuda şu görüşlerine; "Bazı sınıf öğretmenlerimiz onların derste en arkada oturduklarını ve hiç konuşmadıklarını söylüyor" yer vermiştir.

Türkçe bilmedikleri için Suriyeli öğrencilerin içe kapanıkmış gibi görünebildiğini ifade eden PD15 ise bu konuda; "Dil bilmedikleri için kendilerini ifade edemiyorlar. Bu da onları içe kapanıkmış gibi gösterebiliyor" şeklinde görüşlerini belirtmiştir. Travmanın etkisinde kaldıklarını, bu sebeple içe kapanma davranışları gösterdiklerini düşünen PD22 bu hususta; "...Yaşadıkları travma yüzünden böyle olduklarını düşünüyorum ben" diyerek görüşlerini belirtmiştir.

Etkili Psikolojik Danışma ve Rehberlik Hizmeti Sunabilmek İçin Psikolojik Danışmanların Karşılaştıkları Sorunlara İlişkin Çözüm Önerileri

Psikolojik danışmanların karşılaştıkları sorunlar ve her bir soruna ilişkin çözüm önerilerine aşağıda yer verilmiştir.

Dil problemine ilişkin öneriler

Dil problemine ilişkin psikolojik danışmanların görüş önerilerine Tablo 5'te yer verilmiştir.

Tablo 5: Dil Problemine İlişkin Psikolojik Danışmanların Görüş Önerileri

Tema	Kodlar	f
Dil problemi	Öğrencilere dil eğitimi verme	25
	Okullarda Suriyeli öğretmen ve psikolojik danışman bulundurma	7
	Anaokulu oranını arttırma	7
	Kendilerine ait okullarının olması	6
	Öğretmenlere Arapça dil eğitiminin verilmesi	4
	Atanamayan öğretmenlerin dil eğitimi için kullanılması	2
	Kayıt tarihlerinde, resmi evrakların yoğun olduğu dönemde tercüman bulundurma	2

Tablo 5'te görüldüğü üzere psikolojik danışmanların dil problemine ilişkin görüşleri arasında üzerinde en çok vurgu yaptığı öneri Suriyeli öğrencilere dil eğitiminin verilmesidir.

Travma sorununa ilişkin öneriler

Travma sorununa ilişkin psikolojik danışmanların görüş önerilerine Tablo 6'da yer verilmiştir.

Tablo 6: Travma Sorununa İlişkin Psikolojik Danışmanların Görüş Önerileri

Tema	Kodlar	f
	Psikososyal destek verme	23
Travma sorunu	Psikolojik danışmanlara eyleme dönük travma eğitimi verilmesi	19
	Rehberlik servisi psikiyatri servisine bağlanması	3

Tablo 6’da görüldüğü üzere travma sorununa ilişkin psikolojik danışmanların üzerinde en çok durduğu öneri Suriyeli öğrencilere psikososyal desteğin verilmesi ve psikolojik danışmanlara eyleme dönük travma eğitiminin verilmesidir.

Velilerle iletişim kuramama, okula devamsızlık ve gruplaşmalara ilişkin öneriler

Velilerle iletişim kuramama, okula devamsızlık ve gruplaşmalara ilişkin psikolojik danışmanların görüş önerilerine Tablo 7’de yer verilmiştir.

Tablo 7: Velilerle İletişim Kuramama, Okula Devamsızlık ve Gruplaşmalara İlişkin Psikolojik Danışmanların Görüş Önerileri

Tema	Kodlar	f
Velilerle iletişim kuramama	Velilere dil eğitimi verilmesi	22
	Ev ziyaretlerinin yapılması	6
Okula devamsızlık	Maddi yardımların yapılması	7
	Dil sorununun çözülmesi	5
	Okulu sevdirecek çalışmalar yapma	2
Gruplaşmalar	Ortak sosyal etkinlikler düzenleme	8

Tablo 7’de görüldüğü üzere katılımcıların velilerle iletişim kuramama sorununa ilişkin üzerinde en çok vurgu yapılan öneri velilere dil eğitiminin verilmesidir. Okula devamsızlık sorununa ilişkin Suriyeli ailelere maddi yardımların yapılması ve dil sorununun çözülmesi; gruplaşma sorununa ilişkin ise Türk ve Suriyeli öğrenciler arasında ortak sosyal etkinliklerin düzenlenmesi önerilerine vurgu yapılmıştır.

Şiddet eğilimine ilişkin öneriler

Şiddet eğilimine ilişkin psikolojik danışmanların görüş önerilerine Tablo 8’de yer verilmiştir.

Tablo 8: Şiddet Eğilimine İlişkin Psikolojik Danışmanların Görüş Önerileri

Tema	Kodlar	f
Şiddete eğilim	Psikolojik danışmanlara travma ile başedebilecek eğitimlerin verilmesi	11
	Dil eğitimi verilerek öğrencinin kendisini ifade etmesini sağlama	9
	Veli işbirliği artırma	8

Tablo 8’de görüldüğü gibi psikolojik danışmanların şiddete eğilim sorununa ilişkin üzerinde en çok vurgu yaptığı öneri, psikolojik danışmanlara eyleme dönük travma eğitiminin verilmesidir.

Uyum problemine ilişkin öneriler

Uyum problemine ilişkin psikolojik danışmanların görüş önerilerine aşağıdaki tabloda yer verilmiştir.

Tablo 9: Uyum Problemine İlişkin Psikolojik Danışmanların Görüş Önerileri

Tema	Kodlar	f
Uyum problemi	Türk kültürü hakkında öğrencileri bilinçlendirme	10
	Ortak sosyal etkinlikler düzenleme	7
	Uyum ve oryantasyon çalışmaları yapma	5
	Okul kurallarını öğretme	4
	Suriyeli öğrencilere ilgi göstererek onları sahiplenmeye çalışma	4
	Önleyici çalışmalar yapma	2

Tablo 9’da görüldüğü gibi katılımcıların uyum problemine ilişkin en çok vurgu yaptığı öneriler, Türk kültürü hakkında Suriyeli öğrencileri bilinçlendirme ve Türk ve Suriyeli öğrenciler arasında ortak sosyal etkinlikler düzenlemedir.

Dışlama/kabullenmeme sorununa ilişkin öneriler

Dışlanma/kabullenmeme sorununa ilişkin psikolojik danışmanların görüş önerilerine aşağıdaki tabloda yer verilmiştir.

Tablo 10: Dışlama/Kabullenmeme Sorununa İlişkin Psikolojik Danışmanların Görüş Önerileri

Tema	Kodlar	f
Dışlama/Kabullenmeme	Ortak sosyal etkinlikler yapma	7
	Farklılıkların kabul edilmesine yönelik etkinlikler yapma	5
	Veli ziyaretleri gerçekleştirme	4
	Türk öğrenci ve veliler seminerlerle bu konuda bilinçlendirilme	4
	Önyargıların kırılmasına yönelik etkinlikler yapma	3
	Empatiyle ilgili etkinlikler düzenleme	2

Tablo 10’da görüldüğü gibi psikolojik danışmanların dışlama/kabullenmeme sorununa ilişkin en çok vurgu yapılan öneri ortak sosyal etkinliklerin düzenlenmesidir.

Akademik başarıda yetersizlik, içe kapanma, dil eğitiminde yaş farklılığının yarattığı sorunlar, disiplin sorunları ve psikolojik danışma ve rehberlik hizmetlerinden haberdar olmamaya ilişkin öneriler

Akademik başarıda yetersizlik, içe kapanma, dil eğitiminde yaş farklılığının yarattığı sorunlar, disiplin sorunları ve psikolojik danışma ve rehberlik hizmetlerinden haberdar olmamaya ilişkin psikolojik danışmanların görüş önerilerine Tablo 11’de yer verilmiştir.

Tablo 11: Akademik Başarıda Yetersizlik, İçe Kapanma, Dil Eğitiminde Yaş Farklılığının Yarattığı Sorunlar, Disiplin Sorunları ve Psikolojik Danışma ve Rehberlik Hizmetlerinden Haberdar Olmamaya İlişkin Psikolojik Danışmanların Görüş Önerileri

Tema	Kodlar	f
Akademik başarıda yetersizlik	Dil eğitiminin verilmesi	16
	Ek dersler verilmesi	3
	Akran dayanışmasından faydalanma	2
İçe kapanma	Öğrencilere psikososyal destek verme	7

	Uyum ve oryantasyon çalışmaları yapma	4
Dil eğitiminde yaş farklılığının yarattığı sorunlar	Kendilerine has bir okullarının olması	6
Disiplin sorunları	Okul kuralları öğretme	6
Psikolojik danışma ve rehberlik hizmetlerinden haberdar olmama	Rehberlik servisinin kendini tanıtması	5

Tablo 11’de görüldüğü gibi katılımcıların akademik başarıdaki yetersizlik sorununa ilişkin en çok üzerinde durulan öneri dil eğitiminin verilmesi; içe kapanma sorununa ilişkin öğrencilere psikososyal desteğin sağlanması, dil eğitiminde yaş farklılığının yarattığı sorunlara ilişkin kendilerine has bir okullarının olması; disiplin sorunlarına ilişkin okul kurallarını öğretme, psikolojik danışma ve rehberlik hizmetlerinden haberdar olamama sorununa ilişkin ise rehberlik servisinin kendini tanıtması önerilmektedir.

Tartışma ve Sonuç

Suriyeli mülteci öğrencilere etkin psikolojik danışma ve rehberlik hizmetleri sunabilmek amacıyla, okullarda çalışan psikolojik danışmanların yaşadıkları sorunların tespit edilmesi, ileride psikolojik danışmanlara verilecek hizmet içi eğitimlerin içeriğinin belirlenmesi hususunda önemlidir. Bu sebeple bu çalışmada, Gaziantep ilindeki Suriyeli öğrencilerle çalışan psikolojik danışmanların karşılaştıkları sorunlar ve bu sorunlara ilişkin çözüm yollarının incelenmesi amaçlanmıştır.

Elde edilen bulgular incelendiğinde, Suriyeli öğrencilerle çalışan psikolojik danışmanların karşılaştıkları sorunların kültürel farklılıklardan kaynaklanan sorunlar, maddi yetersizlikten kaynaklanan sorunlar ve travmadan kaynaklanan sorunlar olduğu görülmüştür. Bu sorunlar, Uzun ve Bütün (2016) tarafından bulunan sorunlarla benzerlik göstermektedir.

Öncelikli sorun, psikolojik danışma ve rehberlik hizmetinin etkili bir şekilde sunulmasına engel olan, kültürel farklılıklardan kaynaklanan dil problemidir. Dil problemi yardım arama ve yardım sunma davranışının önündeki en önemli engellerden biridir. Dil probleminin en önemli sorunlardan biri olduğu benzer araştırmalarda da belirtilmiştir (Gülüm ve Akçalı, 2017; Özer, Komşuoğlu ve Ateşok, 2016; Uzun ve Bütün, 2016; Sarıtaş, Şahin ve Cabaltaş, 2016; Emin, 2016). Rehberlik hizmetlerinde bireye yardımcı olmanın önkoşulu bireyi tanımaktır. Psikolojik danışmanlar, dil farklılığından dolayı kendisini ifade edemeyen Suriyeli öğrencileri tanıyamadıklarını, bu sebeple onlara yönelik önleyici çalışmalar bir yana, kriz anında dahi ne yapacaklarını bilmediklerini belirtmişlerdir. Böyle bir durum psikolojik danışmanların çözüme yönelik yetersizlik hissi yaşamalarına ve Suriyeli öğrencilerin yaşadıkları sorunların çözümsüz kalmasına neden olmaktadır. Bu bulgu, Uzun ve Bütün (2016) tarafından yapılan çalışmada elde edilen bulgular ile örtüşmektedir. Dil probleminden kaynaklanan iletişimsizlik nedeniyle çoğu katılımcı önleyici çalışma gerçekleştiremez iken, sorun odaklı çalışmalarda bulunan psikolojik danışmalar aynı problemden dolayı zorluklar yaşadığını ve bu çalışmaların amacına ulaşmadığını ifade etmiştir. Katılımcılar, Suriyeli öğrencileri özel eğitim öğrencileri gibi kaynaştırmaya tabii tutarak zorunlu dil öğrenmelerini sağlamaya çalışmalarının yanı sıra, kriz anında Arapça bilen Türkmen öğrencilerden ve öğretmenlerden tercüman desteği alarak ve Suriyeli öğrencilere diğer öğretmenler aracılığıyla ek dil dersleri vererek dil probleminin üstesinden gelmeye çalıştıklarını belirtmişlerdir. Özer, Komşuoğlu ve Ateşok (2016)’un yaptıkları çalışmaya göre, Türkçe hazırlık sınıfı ve anadilde ek ders gibi uygulamalarla göçmenlerin/mültecilerin hem ana dillerinde hem de Türkçe dilinde yeterliliklerinin sağlanması, bu kapsamda yaz döneminde devlet okullarının - öğretmenlerin ilgili uluslararası fonlar tarafından desteklenmesiyle- yaz okulu olarak kullanılması önerilmektedir. Psikolojik danışmanlar bu önerilere ek olarak okula yeni

başlayan öğrenciler için anaokulu eğitiminin zorunlu hale getirilmesi ve okullarda sürekli bir tercüman bulundurulması konusuna değinmişlerdir. Öğretmenlerin yaşadıkları sorunlara yönelik olarak ne tür çözüm önerilerine sahip oldukları sorulduğunda bütün öğretmenler dil sorununu en büyük sorun gördüğünden ortak bir çözüm önerisi geliştirmişlerdir (Erdem, 2017). Yabancı uyruklu öğrencilere yönelik yapılan araştırmalarda dil eğitiminin verilmesi gerekliliği ortak bir çözüm önerisidir (Kağnıcı, 2017; Uzun ve Bütün, 2016; Sarıtaş, Şahin ve Cabaltaş, 2016).

Okul, iletişim sürecinin en yoğun gerçekleştiği ortamlardan biridir (Baltacı, 2014). Eğitimde iletişimin sağlanması noktasında en önemli unsurun dil olduğu düşünüldüğünde Suriyeli öğrencilerin kendilerini ifade edememesi ve konuşulan dili anlayamaması farklı problemlerin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Dil problemi Suriyeli öğrencilerin bulunduğu okula uyum sağlamada zorluklar yaşamasına, kendilerini ifade ederken şiddete başvurmasına, akademik başarıda yetersizliğe, kendi kültüründen arkadaşlarıyla gruplaşmalarına, içe kapanmaya ve dil eğitiminde yaş farklılığından kaynaklanan sorunlara yol açmaktadır. Dil probleminin farklı sorunlara yol açması bazı çalışmalarda da vurgulanmıştır (Uzun ve Bütün, 2016; Sarıtaş, Şahin ve Cabaltaş, 2016).

Sosyal konularda, Türk öğrenciler ve Suriyeli öğrenciler arasında okul dışında ve okul bahçesinde uyumsuzluklar olduğuna, araştırmaya katılan koordinatörler tarafından dikkat çekilmiştir (Balkar, Şahin ve Babacan, 2016). Katılımcıların yarısından fazlası, Suriyeli öğrencilerin okula uyum sağlamakta ciddi sorunlar yaşadıklarını belirtmiştir. Psikolojik danışmanlar uyum sorununun temelinde kültürel farklılıklardan kaynaklanan dil probleminin olduğunu savunmaktadır. Zira dil eğitiminin uyum ve oryantasyon üzerindeki etkisi, Suriyeli Türkmen öğrenciler ile Suriyeli Arap öğrenciler karşılaştırıldığında anlamlı bir farklılık göstermektedir. Nitekim katılımcıların görüşlerini belirtirken kullandıkları ifadeler dil eğitiminin uyum ve oryantasyon üzerindeki etkisini özetler niteliktedir. Beste (2015), Suriyeli mültecilerin Ürdün, Lübnan ve Türkiye’de sahip oldukları eğitim olanaklarını belirlemeyi amaçladığı çalışmada Türkiye’de yaşayan Suriyeli çocukların okullara uyum sağlamada problem yaşadıklarını bunun nedeni olarak da dil bilmemekten kaynaklı anlaşma problemi olduğunu ifade etmiştir (Akt. Gülüm ve Akçalı, 2017). Ayrıca travmanın da uyum sağlamayı güçleştirdiği psikolojik danışmanların görüş ifadeleri arasında yer almaktadır. Uyum sorunu yaşayan öğrencilerde devamsızlık sorunları olabildiğini ifade eden psikolojik danışmanlar, onlar gelmezse biz gideriz sloganıyla ev ziyaretlerinde bulduklarını dile getirmişlerdir. Kullanılan bu yöntem Sarıtaş, Şahin ve Cabaltaş (2016) tarafından yapılan araştırmadaki yöntem ile örtüşmektedir. Ayrıca psikolojik danışmanlar Suriyeli öğrencileri okuldaki klüplere ve okul çevresindeki sosyal tesislere yönlendirerek sanat ve spordan faydalanmalarını ve oryantasyon eğitimleriyle Suriyeli öğrencilerin okula olan uyumunu sağlamaya çalıştıklarını belirtmişlerdir. Suriyeli öğrencilere oryantasyon eğitimi vermek (Sarıtaş, Şahin ve Cabaltaş, 2016; Gülüm ve Akçalı, 2017), Türk ve Suriyeli öğrenciler arasında ortak sosyal etkinlikler düzenlemek (Özer, Komşuoğlu ve Ateşok, 2016), Suriyeli öğrencileri Türk kültürü ve okul kuralları hakkında bilinçlendirmek ve Suriyeli öğrencilere ilgi göstererek onları sahiplenmeye çalışmak psikolojik danışmanların önerileri arasındadır.

Dil probleminin dolaylı kendilerini ifade edemeyen, savaşın bıraktığı travmatik sorunlar ve ek dil kurslarındaki sınıflarda toplanıyor olmanın öğrenciler arasında yarattığı gelişimsel farklılıklar sebebiyle Suriyeli öğrencilerin şiddete başvurdukları ve okul malına zarar vererek sık sık disiplin suçlarına karıştıkları okul psikolojik danışmanlarının görüş ifadeleri arasındadır. Bu bulgu; Sarıtaş, Şahin ve Cabaltaş (2016) tarafından yapılan çalışmanın sonuçlarıyla benzerlik göstermektedir. Okul psikolojik danışmanları davranışsal olarak yaşanan bu sorunlara ilişkin “Zorba olma, kanka ol” sınıf içi etkinlikleri, savaşın şiddetten beslenmesine dair yüzleştirmeler, bireysel görüşmeler, akran zorbalığı konusunda

bilgilendirici seminerler, okul kuralları ve kültürü hakkında bilgilendirmeler yaparak baş etmeye çalıştıklarını ifade etmişlerdir. Psikolojik danışmanlara travma eğitiminin verilmesi, veli işbirliğinin artırılması, dil eğitimi verilerek öğrencinin kendisini ifade etmesinin sağlanması ve Türk okul kültürü hakkında Suriyeli öğrencilerin bilinçlendirilmesi davranışsal sorunlara ilişkin psikolojik danışmanların çözüm önerileri arasındadır.

Psikolojik danışmanların tamamına yakını, Suriyeli öğrencilerin bilmediği bir dilde almış olduğu eğitimin akademik başarılarında yetersizliğe yol açtığını belirtmiştir. Buz (2008), Türkiye'deki sığınmacıların farklı bir toplumda yaşadıkları sorunların neler olduğunu öğrenmek amacıyla yaptığı çalışmada, sığınmacı çocukların okulda karşılaştıkları sorunları; dil bilmemeleri nedeniyle dersleri anlayamamak olarak belirlemiştir (Akt. Gülüm ve Akçalı, 2017). Psikolojik danışmanlar bu konuya ilişkin herhangi bir çalışma olmadığını, ancak akademik başarı için öncelikle Suriyeli öğrencilere dil eğitimi verilmesi gerektiğini savunmaktadırlar.

Uyum sağlamakta zorluk yaşayan Suriyeli öğrencilerin, dil konusundaki problemleri kendi kültüründen arkadaşlarıyla gruplaşmalarına neden olduğu bazı psikolojik danışmanların vurgu yaptığı konular arasındadır. Psikolojik danışmanlar kaynaştırma eğitimi ve Türk ve Suriyeli öğrencilerin bir arada oynayacakları sosyal etkinliklerle gruplaşmaları önlemeye çalıştıklarını belirtmişlerdir. Ortak sosyal etkinliklerin yapılması psikolojik danışmanların çözüm önerileri arasındadır. Özer, Komşuoğlu ve Ateşok 2016 tarafından yapılan çalışmada, okullarda yeni gelenlerin uyumuna yönelik çok kültürlülüğü görünür kılmak ve farklı kültürlerin birbirlerini tanımasını sağlamak (sergiler, özel günler vs gibi düzenlemeler yapmak), kültürlerin ortak olumlu yönlerine dikkat çekmek, paylaşmak, yaşlılara saygı, ailenin önemi gibi ortak değerlerin vurgulanması, aşure geleneği, ortak efsaneler/destanlar, ortak kahramanlar, bayramlar gibi olası ortaklıkların değerlendirilmesi gerekliliğine dikkat çekilmiştir.

Psikolojik danışmanlar, dil bilmedikleri için uyum sağlayamayan ve travmatik yaşantıya sahip olan Suriyeli öğrencilerde içe kapanma durumlarının olduğunu belirtmiştir. Katılımcıların 3'ü travma eğitimi aldığı ve süpervizör desteğiyle içe kapanma durumlarında resim ve oyun terapisi tekniklerini kullanarak öğrenciyi anlamaya çalıştıklarını, diğer psikolojik danışmanlar ise herhangi bir müdahalede bulunamadıklarını belirtmişlerdir. Dil engelinden ötürü Suriyeli öğrencilerin uyum sorunu yaşandığını, bu sebeple öğrencilerin içe kapanmış gibi görüldüğüne de dikkat çeken psikolojik danışmanlar, dil eğitimi, uyum ve oryantasyon çalışmalarının yanı sıra Suriyeli öğrencilere psikososyal desteğin verilmesi gerektiğini ifade etmişlerdir.

Katılımcıların yarısından fazlası, dil farklılığı nedeniyle Suriyeli öğrencilerin velileriyle iletişim kuramadıklarını, bu sebeple öğrencilerin sorunlarının çözümsüz kaldığını belirtmişlerdir. Bu bulgu, Uzun ve Bütün (2016) tarafından yapılan araştırmanın bulgularıyla benzerlik göstermektedir. Bazı katılımcılar velilerin dil bilmedikleri için okula gelmediğini ifade ederken bazıları da öğrencilerine karşı ilgisiz olduklarını, sadece okul tarafından maddi yardım yapıldığı zaman okula geldiklerini belirtmişlerdir. Sarıtaş, Şahin ve Cabaltaş (2016) tarafından yapılan çalışmada katılımcılar, Suriyeli velilerin, çocuklarıyla ilgilenemediklerini, dil farklılığı nedeniyle iletişim kurmakta da zorluk yaşadıklarını belirtmiştir. Psikolojik danışmanlar herhangi bir çözüm olmamakla beraber velilere okul idaresinin aracılığı ile halk eğitimden gelen öğretmenler tarafından dil eğitimi verdiklerini dile getirmişlerdir. Velilere dil eğitiminin verilerek okul-aile işbirliğinin artırılması ve ev ziyaretlerinin yapılması psikolojik danışmanların çözüm önerileri arasındadır.

Kültürel farklılıklar arasında yer alan diğer bir husus ise Suriyeli öğrenci ve ailelerin rehberlik hizmetlerinden haberdar olmamasıdır. Bazı psikolojik danışmanlar bu konuya vurgu

yapmıştır. Suriyeli çocukların okullardaki psikolojik danışmanlardan çoğu zaman destek almadıkları ifade edilmiş, psikolojik danışmanlar ise çeşitli nedenlerle destek veremediklerini belirtmiştir. Öğretmen-öğrenci arasında dil farklılığından kaynaklanan iletişim sorunu, öğrencilerin bu servisin sunduğu hizmetlerden yararlanamamalarına sebep olmaktadır. Dolayısıyla Suriyeli öğrencilerin eğitim sistemi içindeki psikososyal destek mekanizmalarından yararlanamadığı söylenebilir (Tamer, 2017). Dil farklılığı nedeniyle rehberlik servisinin tanıtımında sorunlar yaşayan psikolojik danışmanlar, bu sorunu tercüman aracılığıyla çözmeye çalıştıklarını vurgulamışlardır.

Maddi yetersizlikten kaynaklanan sorunlar arasında dışlanma ve devamsızlık problemleri yer almaktadır. Psikolojik danışmanların yarısından fazlası, Suriyeli öğrencilerin sosyo-ekonomik farklılıklarından, beslenme, giyinme şartları ve öz bakım becerilerindeki eksikliklerden dolayı okulda Türk öğrenci ve velileri tarafından dışlanmaya maruz kaldıklarına, ayrıca bazı sınıf öğretmenleri tarafından da sınıfında istenmediklerine değinmişlerdir. Bu bulgu, Uzun ve Bütün (2016) tarafından yapılan araştırmadaki bulgularla örtüşmektedir. Psikolojik danışmanlar dışlama sorunuyla Türk öğrenci ve velilere dönük farklılıklara saygı duyulması gerekliliğine dair bilgilendirici seminerler ve empati odaklı etkinliklerle baş etmeye çalıştıklarını belirtmişlerdir. Suriyeli öğrencileri kabullemeye dönük, önyarguların kırılmasına dair bilgilendirici seminerlerin düzenlenmesi ve ortak sosyal etkinliklerin gerçekleştirilmesi psikolojik danışmanlar tarafından çözüm önerisi olarak sunulmuştur.

Bazı ailelerin maddi imkansızlıklar yüzünden Suriyeli öğrencileri çalıştırdıkları kimi psikolojik danışmanların belirttiği konular arasındadır. Bu sorun okulda Suriyeli öğrencilerin devamsızlık yaşamasına neden olmaktadır. Sosyo-ekonomik durumu iyi olmayan, zor şartlar altında yaşayan Suriyeli aileler eğitim çağındaki erkek çocukları okula göndermek yerine çalıştırmayı, kız çocuklarını ise erken yaşta evlendirmeyi tercih etmektedir (Duruel, 2016). Devamsızlığa neden olan diğer faktörler arasında uyum sorunu ve Suriyeli velilerin karma eğitime karşı olması gibi durumların da söz konusu olduğu psikolojik danışmanlar tarafından ifade edilmiştir. Uyum probleminin yarattığı devamsızlık sorunlarına karşı ev ziyaretlerinde bulunan psikolojik danışmanlar, diğer nedenlerden dolayı yaşanan devamsızlık sorununa müdahale edemediklerini belirtmişlerdir. Suriyeli öğrencilere okulu sevdirecek çalışmalar, bir işte çalıştırılmalarının önüne geçebilecek maddi yardımların yapılması psikolojik danışmanların görüş önerileri arasındadır.

Ülkemizde yapılan bir çalışmada işkence mağdurları ile zorunlu göç mağdurları yaşadıkları travma açısından karşılaştırılmış ve birbirine yakın düzeyde travma sonrası stres bozukluğu belirlenmiştir (Aker ve diğerleri, 2002). Suriyelilerin yaşadıkları travmayı atlatmaları zor ve bu süreçte birçok problemlerin yaşanması muhtemeldir (Saritaş, Şahin ve Cabaltaş, 2016). Suriyeli öğrencilerde travmadan kaynaklanan sorunlar şiddet, içe kapanma, disiplin suçları, uyum ve kaynaşmama problemleri olarak ortaya çıkmaktadır. Bu bulgu, Kağnıcı, (2017) tarafından yapılan derleme çalışmasındaki bulgularla örtüşmektedir. Psikolojik danışmanların tamamına yakını, travma eğitimi almadığını, bununla birlikte okullarında travmanın izlerine rasladıklarını belirtmişlerdir. Yaman, Kut, Yaman, ve Ungan (2002) tarafından yapılan bir çalışmada İran, Irak ve Filistin'den Türkiye'ye gelen 19-50 yaşları arasındaki mültecilerin % 12'sinde travma sonrası stres bozukluğu tespit edilmiştir. Belirtildiği gibi mültecilerde travma oldukça yaygındır. Mülteci çocuklar bu süreçte arkadaş ve aile kaybı, ayrılma kaygısı, yeni ortama uyum sağlama zorlukları yaşamaktadır ve bu yaşantılar çocuklarda içine kapanmaya, saldırganlığa ve/veya maskelenmiş depresyonun göstergesi olabilen davranış bozukluklarına yol açabilmektedir (Akt. Kağnıcı, 2017). Psikolojik danışmanların 3'ü süpervizör eşliğinde travmaya yönelik resim ve oyun terapisi tekniklerini kullandıklarını dile getirirken, tamamına yakını, travmayla ilişkili bir eğitim

almadığı için müdahale konusunda bir çözüm geliştiremediklerini ifade etmişlerdir. Psikolojik danışmanlar kendileri için eyleme dönük ciddi bir travma eğitiminin verilmesi gerektiğini belirtmişlerdir. Bu konuda yapılan bir araştırmalarda da okullarda çalışan psikolojik danışmanların travmatik yaşantılarla müdahale yöntemleri konusunda bir eğitime ihtiyaç duyduklarını belirtmişlerdir (Güven, Kılıç, Hayran & Büyüksevindik, 2016). Mültecilerin ve sığınmacı çocukların yaşadıkları şeyler onlar üzerinde ciddi etkiler bırakmaktadır. Bu etkileri biraz olsun hafifletebilmek için öncelikle çocuklara psikososyal desteğin sağlanması gerekmektedir (Uzun ve Bütün, 2016).

Dil eğitiminin uyum ve oryantasyon üzerindeki etkisi Suriyeli Türkmen öğrenciler ile Suriyeli Arap öğrenciler karşılaştırıldığında anlamlı bir farklılık göstermektedir. Ayrıca çalışmalar mültecilerin çoğunun yaşadığı travmatik olayların, sağlık problemlerinin, depresyonun dil öğrenme sürecinde etkili olduğunu ortaya koymuştur (Şeker ve Arslan, 2015). Bu sebeple psikolojik danışmanların çözüm önerileri incelendiğinde; Türkçe bilmeyen ve travmatik yaşantıya sahip Suriyeli öğrencilere öncelikle psikososyal desteğin sağlanması, daha sonra dil eğitiminin verilmesi önerilmektedir. Okul-aile işbirliğini arttırmak ve öğrencilerin sorunlarının çözümsüz kalmasını önlemek adına velilere de öğrenciler gibi travma ve dil eğitiminin uygulanması gerekmektedir. Daha sonra yapılabilecek uyum çalışmaları için psikolojik danışmanlara müdahale düzeyinde travma eğitiminin verilmesi oldukça önemlidir. Mülteci çocuklar, kötü sağlık koşulları, anksiyete, güvensizlik, aşırı uyarılmışlık, odaklanma sorunları, depresyon, travma sonrası stres bozukluğu yaşamış/yaşayan hassas gruplar oldukları eğitim sürecinde göz ardı edilmemelidir. Yaşanan bu olumsuz deneyimler çocukların bilişsel süreçlerini olumsuz etkileyebilir. Bu nedenle mülteci çocuklara öğretmenler tarafından sağlanacak sosyal destek, ihtiyaç duyulduğunda uzmanlara yönlendirilerek alabilecekleri diğer destekler onların gelişim süreçleri açısından önemlidir (Şeker ve Arslan, 2015).

Sonuç olarak, Suriyeli öğrencilerle çalışan psikolojik danışmanların yaşadıkları sorunların tespit edilmesi ve bu sorunlara ilişkin çözüm önerilerinin incelenmesi psikolojik danışmanlara bundan sonra verilebilecek hizmet içi eğitimlerin içeriğinin belirlenmesine önemli katkılarda bulunarak Suriyeli öğrencilerin psikolojik danışma ve rehberlik hizmetlerinden etkin bir şekilde faydalanması sağlanabilir.

Sınırlılıklar ve Öneriler

Araştırmada nitel araştırma deseni kullanılarak veriler analiz edilmiştir. Bundan sonraki araştırmalarda nicel araştırma yöntemleri kullanılabilir.

Amaçlı örneklem yöntemlerinden ölçüt örnekleme kullanılarak oluşturulan çalışma grubunda “Suriyeli öğrencilerin çoğunlukta olduğu okullar” göz önünde bulundurulmuş, sosyoekonomik düzeyi düşük olan Suriyeliler, genellikle alt sosyoekonomik bölgelerde ikamet ettiği için benzer okullara gidilerek çalışma grubu oluşturulmuştur. İlerde yapılacak araştırmalar için farklı sosyoekonomik düzeydeki okullara gidilerek, karşılaşılan sorunlarda sosyoekonomik farklılığın yarattığı bulgular elde edilerek karşılaştırma yapılabilir.

Çalışma grubu 32 psikolojik danışmandan oluşmuştur. Daha fazla psikolojik danışmanla görüşülebilirdi.

Bu araştırmada sadece Suriyeli öğrencilerle çalışan psikolojik danışmanların karşılaştıkları sorunlar ve çözüm önerileri incelenmiştir. Bundan sonra yapılacak araştırmalarda karşılaşılan sorunlara yönelik olarak uygulanan çözüm önerilerinin ne kadar etkili olduğu ve psikolojik danışmanların Suriyeli öğrencilere karşı ön yargılarının olup olmadığı konusu incelenebilir.

Kaynakça

AFAD. (2017). Türkiye'deki Suriyelilerin Demografik Görünümü, Yaşam Koşulları ve Gelecek Beklentilerine Yönelik Saha Araştırması. <https://www.afad.gov.tr/tr/25296/Suriye-Raporlari>

Aker, T., Ayata, B., Özeren, M., Buran, B. ve Bay, A. (2002). Zorunlu İç Göç: Ruhsal ve Toplumsal Sonuçları. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 3, 97-103.

Balkar, B., Şahin, S. ve Işıklı-Babahan, N. (2016). Geçici Eğitim Merkezlerinde (GEM) Görev Yapan Suriyeli Öğretmenlerin Karşılaştıkları Sorunlar. *Eğitimde Kuram ve Uygulama*, 12(6), 1290-1310.

Baltacı, H.Ş. (2014). Kişilerarası İlişkiler ve Etkili İletişim. Altıncı baskı. (Ed: A. Kaya). *Okulda Kişilerarası İlişkiler ve İletişim*. Ankara: Pegem Akademi. 274

Bektaş, Y. (2006). Kültüre Duyarlı Psikolojik Danışma Yeterlikleri ve Psikolojik Danışman Eğitimindeki Yeri, *Ege Eğitim Dergisi* 7 , 43-59.

Duruel, M. (2016). Suriyeli Sığınmacıların Eğitim Sorunu. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 30(5), 1399-1414

Emin, M.N. (2016). Türkiye'deki Suriyeli Çocukların Eğitimi: Temel Politikalar. *SETA Analiz*, 153 http://file.setav.org/Files/Pdf/20160309195808_turkiyedeki-suriyeli-cocuklarin-egitimi-pdf.pdf

Erdem, C. (2017). Sınıfında Mülteci Öğrenci Bulunan Sınıf Öğretmenlerinin Yaşadıkları Öğretimsel Sorunlar ve Çözüme Dair Önerileri. *Medeniyet Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 26-42

Erol, M. ve Ersever O.G. (2014). Göç Krizi ve Göç Krizine Müdahale. *KHO Bilim Dergisi*, 24(1), 47-68 <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/403542>

Güven, M., Kılıç, S., Hayran, Y. & Büyüksevindik, B. (2016).Okul Psikolojik Danışmanlarının Hizmet İçi Eğitim İhtiyaçlarının İncelenmesi. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*,5, 308-322.

GİGM. (2015). Göç Hukukumuzdaki Gelişmeler. <http://docplayer.biz.tr/7237013-5-kisaltmalar-6-genel-olarak-goc-8-turkiye-ve-goc-12-goc-hukukumuzdaki-gelismeler-30-yeni-bir-goc-sistemi-32-ekler-42-kavramlar-dizini.html>

GİGM. (2018). Geçici Koruma. http://www.goc.gov.tr/icerik3/gecici-koruma_363_378_4713

Gülüm, K. ve Akçalı, H. (2017). Balıkesir'deki Mülteci Çocukların Eğitim Sorunları. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. Afro-Avrasya Özel Sayısı http://www.yyusbedergisi.com/dergiayrinti/balikesirdeki-multeci-cocuklarin-egitim-sorunlari_103

İslamoğlu, A. H., Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri. *İzmit: Beta Basım*, 2009.

Kağnıcı, D. Y. (2017). Suriyeli Mülteci Çocukların Kültürel Uyum Sürecinde Okul Psikolojik Danışmanlara Düşen Rol ve Sorumluluklar. *İlköğretim Online*, 16(4), 1768-1776. <http://ilkogretim-online.org.tr/index.php/io/article/view/2607/2132>

Kopala, M., Esquivel, G.& Baptiste, L. (1994). Counseling Approach for Immigrant Children: Facilitating the Acculturative Process. *The School Counselor*, 41,352-359.

McBrain, L.J. (2005). Educational Needs and Barriers for Refugee in the United States: A Review of Literature. *Review Educational Research*, 75,329-364.

MEB. (2014). Yabancılara Yönelik Eğitim-Öğretim Hizmetleri.

http://mevzuat.meb.gov.tr/html/yabyonegiogr_1/yabyonegiogr_1.html

MEB. (2015). 2015-2019 Stratejik Planı.

http://sgb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2015_09/10052958_10.09.2015sp17.15imzasz.pdf

Özer, Y. Y., Komsuoğlu, A. ve Ateşok, Z. Ö. (2016). Türkiye'deki Suriyeli Çocukların Eğitimi: Sorunlar ve Çözüm Önerileri. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(37), 34-42.

Patton, M. Q. (2002). Qualitative research and evaluation methods. *Üçüncü basım. Thousand Oaks*: Sage publications

Sarıtaş, E., Şahin, Ü. ve Çatalbaş, G. (2016). İlkokullarda Yabancı Uyruklu Öğrencilerle Karşılaşılan Sorunlar. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 25(1), 208-229

Şeker, B. D. ve Arslan, Z. (2015). Eğitim Sürecinde Mülteci Çocuklar: Sosyal Psikolojik Bir Değerlendirme. *Kuramsal Eğitimbilim Dergisi*, 8(1), 86-105.

Seydi, A.R. (2014). Türkiye'nin Suriyeli Sığınmacıların Eğitim Sorununun Çözümüne Yönelik İzlediği Politikalar. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 31, 267-305

Tamer, M.G. (2017). Geçici Koruma Kapsamındaki Suriyeli Çocukların Trabzon Devlet Okullarındaki Durumu. *Göç Dergisi*, 4(1), 119-152

Taylor, S. & Sidhu, R.K.(2012). Supporting Refugee Students in the School: What Constitutes inclusive education. *International journal of Inclusive Education*.16,39-56.

Türk, G.D. (2016). Türkiye'de Suriyeli Mültecilere Yönelik Sivil Toplum Kuruluşlarının Faaliyetlerine İlişkin Bir Değerlendirme. *Marmara İletişim Dergisi*, 25, 145-157

UNICEF. (2018). Turkey April 2018 Humanitarian Situation Report.

<https://reliefweb.int/report/turkey/unicef-turkey-humanitarian-situation-report-20-1-30-april-2018>

Uzun, E. M. ve Bütün, E. (2016). Okul Öncesi Eğitim Kurumlarındaki Suriyeli Sığınmacı Çocukların Karşılaştıkları Sorunlar Hakkında Öğretmen Görüşleri. *Uluslararası Erken Çocukluk Eğitimi Çalışmaları Dergisi*, 1(1), 72-83.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2006). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. *Ankara: Seçkin Yayıncılık*.
